

שועי רז

התעלומה של האורות
מסות, הבהובי־זיכרון, הרהורים

אֶתְרָא

סדרת דעת תבונות

העורך הראשי:
פרופ' אבי אלקיים

חברי המערכת:
המשוררת מיתר מורן
פרופ' עודד מימון
ד"ר שועי רז

שועי רז

התעלומה של האורות

מסות, הבהובי-זיכרון, הרהורים

הוצאת אֶלְרָא

Shoey Raz

The Obscurity of the Auroras

**Poetic Essays, Cross-Cultural Illuminations,
Philosophical Meditations**

עיצוב העטיפה: אבי אלקיים

J.R Elyachar | מרכז אליישר |
לחקר פורשת יהדות
ספרד והעזרח

מרכז חיים הרצוג
לחקר המזרח התיכון והדיפלומטיה
מركز حايه هرتسوغ لدراسات الشرق الأوسط والدبلوماسية
THE CHAIM HERZOG CENTER FOR MIDDLE EAST & DIPLOMACY

מסת"ב: 978-965-7773-56-7 ISBN:

© כל הזכויות שמורות להוצאת אֶדְרָא, תל אביב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי – אלקטרוני,
אופטי, מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת מאת בית ההוצאה לאור שתינתן מראש ובכתב.

נדפס בישראל תשפ"ד – 2023

© Copyright 2023 by Idra Publishing

Idra Press <IdraPublisher@gmail.com>

<http://idra.org.il/>

סידור, עימוד, לוחות והדפסה:

א. אורן הפקות דפוס בע"מ, שד' רוטשילד 109, תל אביב

הַצָּפוֹר מִשְׁאִירָה לְבִסּוֹף אֶת צֵל הַצָּפוֹר עַל הַקֶּקֶע, עֲכָשׁוּ תַּחַת הַצָּפוֹר עָף צֵלָה שֶׁל קֶקֶעִית. כִּמָּה אֹר צָרִיךְ וּבְאִיזָה עֵמָק הוּא קָבוֹר שֶׁהוּא מְטִיל צֵל אֹר עַל הַצָּפוֹר בְּמַעוֹפָה.

לְעַמֵּד עַל הָאֹיֹר זֹאת לֹא הִבְעִיָּה:
זֶה שְׁעוֹד לֹא פִתְרֵתִי אֶת הָאֲדָמָה מֵעַל רֹאשִׁי עִם
כָּל מָה שֶׁקָּבוֹר עָלַי בְּעֵמָק.
וְהַתְּעַלּוּמָה שֶׁל הָאֹרֹת.

הילה להב, "ציפור" גג עץ שירים, הוצאת הקיבוץ
המאוחד, תל אביב 2019, עמוד 46

האור שבחדר המדרגות לא תמיד עומד לנו עד
הקומה העליונה, וכן מלמעלה למטה. אז אנו
מבקשים ממלוונו: "תחזיק לי את האור". פירוש
הדבר: לשמור עם האצבע על כפתור החשמל, אם
יכבה – ידליק ... ידיד כזה יש לי מראשית ימי
בארץ, המחזיק לי את האור. איני יכול עכשיו שלא
לקרוא בשמו: פינחס לרר שמו. יאיר נרו.

אבות ישורון, מתוך: "תחזיק לי את האור", השבר
הסורי אפריקני, ספרי סימן קריאה/ מפעלים
אוניברסיטאיים להוצאה לאור: תל אביב 1974,

לאשתי, להורי, לילדי, למשפחותינו,
לחברתי ולחברי

תוכן העניינים

1.	על תודעה היררכית ונזקיה.....	9
2.	ההדהוד.....	21
3.	אן חמלתך הלכה?.....	30
4.	על עקבות הזהב.....	48
5.	אני חרד לערים.....	55
6.	לפגוש את החיה.....	88
7.	התלמוד כפאזר.....	100
8.	טאוטולוגיות.....	117
9.	האדם החופשי.....	126
10.	המשורר היפני הצעיר ביותר וקומקומו העצוב ..	141
11.	ציר העולם ונרו.....	156
12.	המבט והמבע.....	167
13.	התעלומה של האורות.....	179
14.	לילה אחד בספטמבר.....	189
15.	זה החיים מה שפואב.....	197
16.	הדואנדה.....	212
17.	ריטואל של שתיינים, משכימי קום, היוצאים	
	באביב לגנים.....	217

על תודעה היררכית ונזקיה

דומה כי חלף כבר זמן ניכר מאז לימדונו לייבניץ ושפינוזה, בעקבות מיטב הפילוסופים והתאולוגים של הזמן העתיק (אפלטון, אריסטו, הסטואה) וימי הביניים (רמב"ם, אלע'זאלי, תומס אקווינס), שהעולם הוא בהכרח הטוב שבעולמות האפשריים. גם חלף זמן רב למדי מאז הכריזה דמות החוצן או הרוח, במיקרומגס של וולטר (1768-1694), שהעולם הינו בית משוגעים חסר תוחלת, או קרוב לכך.¹ המאה העשרים כבר הנכיחה בפנינו יותר מדי מלחמות עולם, רצח עם, מחנות מעצר למתנגדים פוליטיים ורדיפת מיעוטים פוליטיים, מכדי שנוכל באמת להביט אל העולם הנשקף אלינו ולומר: זה הטוב שבעולמות. לכל היותר, ניתן להסכין עם העולם, בבחינת: זה מה שיש; נדונו לחיות בקרב בני אדם החוזרים שוב ושוב על טעויות קודמיהם, וגם המהפכות שהם מדמים לעצמם שישנו הכל – מניבות, בסופי־דברים, ריאקציות אלימות לנקודת ההתחלה; כלומר, אם בכלל ניתן לשוב לנקודת ההתחלה כאשר משאבי הטבע על פני כדור הארץ

1 וולטר, "ממנון או: התבונה האנושית" מיקרומגס – סיפור פילוסופי ועוד שני סיפורים, תרגם מצרפתית: ניר רצ'קובסקי, נהר ספרים: בנימינה 2009, עמודים 66-67.

הולכים ונשחתים או כלים, לא רק בעטיין של שחיתות ורדיפת בצע אלא מפני שהמין האנושי הולך וגדל, ויש צורך להאכילו, להלבישו ולדיירו. איך יכול אדם המודע לכך שבעולם המערבי נזרקם בכל יום מיליוני טונות של מוצרי מזון מצד, וכי בכל שנה מתים על פני כדור הארץ עשרות אלפי בני אדם מרעב מצד – לסבור שהוא חי בעולם המתנהל כשורה? איך מסוגל אדם הדר במדינה שבה 80% מההון הכללי מרוכז בידי מספר מצומצם של משפחות עשירות (המצג – לכאורה דמוקרטית; האמת – אוליגרכיה גמורה) לחשוב שהוא עדיין נמצא בעולם המתכלכל כשורה אם על ידי אלוהים, טבע, תבונה קוסמית או תבונה אנושית? מעבר לכל, דומה כי אחד המכשלות הגדולות העומדת בפני האדם היא תודעה היררכית. העובדה שאדם מסוגל למחות מתודעתו קבוצות אנושיות ובעלי-חיים משום שהוא מכיר בהן כנחותות, כלא-ראויות, כמי שנועדו לשרת אנשים כמוהו, או לעבוד עבורם – תמורת שכר דחוק וללא תנאים סוציאליים נאותים ואפשרויות קידום מניחות את הדעת. למעשה, מירב המוסדות שבנה האדם מיוסדים על תפיסה של תודעה היררכית, המפלה בין קבוצות;² גרוע מכך, לעתים אנשים שלבם מסור לשוויון, לזכויות האדם ובעלי-חיים,

2 ראו: חנה ארנדט, יסודות הטוטליטריות, תרגמה, ערכה והוסיפה אחרית דבר: עדה זרטל, קו אדום / הוצאת הקיבוץ המאוחד 2010, עמוד 671 – טענת ארנדט (1906-1975), כי המאמץ הטוטליטרי מכוון להגביר באדם את התחושה כי הוא מיותר, עודף, וחסרת-תקוה בעולם. באופן זה, כותב ארנדט, מדוקנים המשטרים הטוטליטריים את העולם מכל ערך הקושר את בני האדם אלו אל אלו, שלא על בסיס תודעתו ההיררכית של המשטר. בעמוד 694 היא אף קושרת בין בידוד והקניית תחושת חוסר אונים לפרט, כמאפיינים מובהקים של משטרים טוטליטריים רודניים.

כלל אינם שמים לבם לעובדה לפיה, בכל זאת, ישנם אנשים או קבוצות אנושיות אליהם הם מפנים תודעה היררכית.

דומני, שהשיר הבא, שיחת טלפון (1965) מאת המשורר והמחזאי הניגרי, זוכה פרס הנובל לספרות (1986), וולף סוינקה (נולד 1934), יוכל ללמדנו שיעור-קצר ומכאיב בהיתקלות בתודעה היררכית מדירה:

המִחִיר נִשְׁמָע סָבִיר, הַמְרָחֵק
לֹא מִשְׁמָעוֹתִי, בַּעֲלֵת הַבֵּית נִשְׁבָּעָה שֶׁהִיא דָּרָה
מִחוּץ לַתְּחוּם, לֹא נִשְׁאַר דָּבָר
פָּרֵט לִידוּי. "גִּבְרָתִי" הַזֶּהֱרָתִי,
"אֲנִי שׁוֹנֵא לְנִסֵּעַ לְחֹנָם – אֲנִי אַפְרִיקָנִי".
שָׁקֵט. תַּמְסֻרֶת דּוֹמָמֶת שֶׁל
נִשְׁימָה סְדוּרָה, דְּחוּקָה קִמְעָא. קוֹל, כֶּאֱשֶׁר הִגִּיעַ,
מִשׁוּחַ לִיפֶסְטִיק, פּוֹמִית סִיגְרִיּוֹת אֲרָכָה
מִחֻפָּה זָהָב. הִיאֲךָ נִלְכַּדְתִּי כֵךְ.
"כִּמָּה שָׁחַר?" ...אֲזַנִּי לֹא הִטְעוֹנִי... "הָאֵם אַתָּה
בְּהִיר אֹז שָׁחַר מָאָד?" כִּפְתּוֹר אַחֵר כִּפְתּוֹר, מִבַּעַד לַתִּפְר
הַבִּלְפֹּה מְעַפֵּשׁ שֶׁל מְלִים פְּמִבִּיּוֹת, הַדּוּחָקוֹת אוֹתָךְ אֶל
תוֹךְ מִשְׁחָק מִחְבּוּאִים
תָּא טֶלְפוֹן אָדָם, מִכְשִׁיר טֶלְפוֹן אָדָם, אוֹמְנִיבוֹס אָדָם
מְרוֹצֵץ אֶסְפֵּלֵט. זֶה הִיָּה אִמְתִּי! בּוֹשׁ,
בְּשָׁל נְמוּס לְקוּי שְׁבִשְׁתִּיקָה, נִכְנָע –
נִדְחָף בְּתִדְהָמָה, לְבִקֵּשׁ אִיזוֹ הִכְנָה אַחֶרֶת.
מִתַּחֲשָׁבֶת הִיא הִיתָה, מִשְׁנָה אֶת הַהִדְגֵּשׁ –
"הָאֵם אַתָּה שָׁחַר? אֹז בְּהִיר מָאָד?" הַהִתְגַּלּוֹת הִגִּיעָה.
"הָאֵם אֶת מִתְכַּוְּנָת – כִּמּוֹ שׁוֹקוֹלֵד מְרִיר אֹז שׁוֹקוֹלֵד חֶלֶב?"
הַהוֹדָאָה שְׁבִשְׁתִּיקָה הִיתָה קְלִינִית, רְסוּקָה בְּתוֹךְ קוֹרְטוֹב
שֶׁל סִתְמִיּוֹת. בֶּן רָגַע, מְנַסֶּה לְהִסְתַּגֵּל בִּיעָף,

בְּחֶרְתִּי: "מִמוּצָא מַעֲרָב אֶפְרִיקָנִי", וּכְאִילוֹ לְאַחַר מַחֲשָׁבָה
 "כֵּן זֶה מוֹפִיעַ בְּדַרְכּוֹן שְׁלִי". דְּמָמָה שֶׁל מִי שֶׁכָּבַר חֲזָתָה אֶת זֶה
 בְּרֶהֱבָה, מֵרָאשׁ עַד תּוֹם, עַד אֲשֶׁר בְּמִבְטָא מְדֻגָּשׁ, מְלֹא כְּנוּת,
 הַצֵּטְלָלָה לְעֵמְתִי מִן הַפּוֹמִית: "מָה זֶה?" הוֹדְתָה,
 "אֲנִי יוֹדַעַת מָה זֹאת אוֹמֶרֶת". "שְׁחַרְחֹר".
 "הֲרִי זֶה שְׁחֹר, הֲלֹא כֵן?" "לֹא בְּדִיוֹק.
 פָּנִים אֶל פָּנִים אֲנִי שְׁחַרְחֹר, אֵךְ גְּבֶרְתִּי, עָלֶיךָ לְרֹאוֹת
 אֶת הַיֵּתֶר. כָּפוֹת יָדִי, כָּפוֹת רִגְלִי,
 הֵן כְּמֵרָאָה הַבְּלוֹנֵד הַמְחֻמָּצֵן. הַחֲכוּךְ הוּא שְׁגָרָם –
 גְּבֶרְתִּי – לֶכֶן שְׁבִי־שָׁבִי,
 הַשְּׁחִיר יִשְׁבְּנִי כְּשֹׁחֹר עוֹרָב. רָגַע אָחָד, גְּבֶרְתִּי!" – חָשׁ
 בְּמוֹ אֲזַנִּי אֶת הָאֶפְרָכְסֵת שֶׁלָּה מִתְקוֹמָמֶת, כִּנְגֵד מָה שֶׁנִּפְלַע עָלֶיהָ,
 כְּרֵעַם בְּיוֹם בְּהִיר – "גְּבֶרְתִּי", הַפְּצֶרְתִּי, "הֵאֵם לֹא תַעֲדִיפִי
 לְרֹאוֹת בְּעֵצְמֶךָ?"³

מה יכול לעשות אדם הנקלע לסיטואציה שבה האמין
 שרואים בו בן-שיח שווה, נכבד, ראוי להערכה (משורר
 ומחזאי, איש אקדמיה) המגלה ביעף כי כל הערכותיו
 המוקדמות על המצב אליו הוא נכנס הן מופרכות לחלוטין,
 וזאת משום שבת-שיחו, בעלת-בית, המראינת אותו,
 כשוכר-דירה פוטנציאלי, מחליטה להתמקד בגון-עורו
 השחור (אין לה יכולת לראותו; מדובר בשיחה טלפונית
 ממרחק), כסממן מובהק לכך שאינו ראוי ואינו כדאי
 לשכור אצלה. מה שלמעשה אומרת אותה גברת הוא:
 לי ולך אין מקום באותו עולם. איננו חולקים אותה

Wole Soyinka, "Telephone Conversation", In: *Modern Poetry from Africa*, Edited by Gerald Moore and Ulli Beler, New Edition: Revised and Enlarged, Penguin Books: Baltimore Md. 1968, pp. 144-145. תרגם מאנגלית: שועי רו.

תרבות. אם אתה ממש שחור – הרי אינך בן תרבות כלל. אחר-כך: המלכודת או אותו משחק כוחות שמגלמת השיחה. הרשות נתונה למשורר לנתק את השיחה מיד כשהוא מבחין בתודעה ההיררכית של בת שיחו, ובשינוי שחל בשיח מרגע שהזכיר את היותו אפריקני. עם זאת, מרגע שיניח את השפופרת על מכונה וינתק את השיחה לא זו בלבד שיפסיד את הדירה שרצונו לשכור (כמבין שאין סיכוי שבעולם שיוגש לו חוזה שכירות), אלא ייסוג למקום אליו מועידה אותו בת-השיח: יִשְׂאָר באפריקה (או למצער יאריך את שהותו בה) וכן ישמוט את האפשרות להמשיך ולנהל שיח שוויוני, הגם שבת-שיחו כבר הודיעה בקולה שהיא ספק רואה בו אדם השווה לה במעמדו ובתרבותו. ככל שהשיחה נמשכת הולך ומתבהר כי סוֹיְנָקָה אינו מצטדק על גון-עורו או מבקש לשמור על סיכויי לשכור את הדירה, אלא יותר מכל – מנסה לשמור על מקומו השוויוני כבן-שיח, על אף שהוכה בהלם כשהבין שבעלת-הבית אינו רואה בו בן-שיח שווה. עם כל אלו, איני יודע אם סוֹיְנָקָה מתעד בשיר את ניסיונו לשמור על שוויונו או שמא מתעד את פגיעתו וממילא את פגיעותו לכך שהוא יודע בלבו, שלא משנה מה יעשה, תמיד יימצאו גם בני אדם שינהגו בו זילות או ידירו אותו על סמך היותו שחור-עור ואפריקני. נכון, שבעולם ישנם גם אנשים רבים אחרים שייטיבו לראות בו שותף לחייהם, אדם משכמו ומעלה ויוצר מעורר מחשבה; ובכל זאת, מדובר כאן על סוג של מעגל-קסמים, כאשר מזמן לזמן, מגיע האדם, שלא ברצונו או בשליטתו, למצבים שבהם נוהגים בו זילות והדרה, ומשתדלים להסב לו בושה, כלומר: מדכאים באופן אלים את תחושת השוויון הצודקת שלו.

מי שהעמידה על נזקיה של התודעה ההיררכית והציבה

אותה כבחינה המובהקת ביותר של הרוע האנושי, הייתה הפילוסופית הצרפתית-יהודית, סימון וייל (1909-1943), וכך כתבה באפוריזמים שהקדישה לרע:

המעשה הפוגע הוא העברה של ההשפלה שבתוכנו אל הזולת. משום כך אנו נמשכים אליו כמו אל מעשה משחרר.⁴

בעל-התודעה ההיררכית מעביר את תחושות ההשפלה שספג בחייו לְאַחַר שלדידו מצוי במעמד ירוד ממנו (כך למצער הוא סובר). אין אדם שלא חש פגוע בחייו. אין אדם שלא טעם תחושת עוול. הרוע מתמצה במעשה ההעברה של התחושה הזאת למישהו, שלטעמו של הפוגע, ראוי-בדין לשאת את תחושת ההשפלה והנחיתות יותר ממנו עצמו – משום שהוא רואה בו שפל יותר. על-פי וייל, המעולל רע מסוג זה, כלומר: המעביר את תחושת ההשפלה שלו לְאַחַר עשוי לחוות אפילו תחושה של שחרור, כאילו בעצם מעשה-ההעברה הוא פודה עצמו מתחושת הבושה שהציפה אותו, וחש אפילו כאילו הוא גומל צדק עם עצמו, בכך שהוא משתחרר מן העלבון שהעביר את חייו.

אבל וייל מציעה גם דרך נגדית וא-היררכית שתמנע את ההעברה מחוללת-העוול לזולת, וכך היא כותבת במקום אחר:

צדק. שוב ושוב להיות מוכנים להודות שהזולת הוא אחר מכפי שאנו קוראים אותו כשהוא לפנינו

4 סימון וייל, הכובד והחסד, תרגם מצרפתית: עוזי בהר, הוצאת כרמל: ירושלים 1994, עמוד 105.

(או כשאנו חושבים עליו). או מוטב לקרוא בו
שהוא אחר בודאות, ואולי אחר לגמרי, מכפי שאנו
קוראים אותו. כל אדם זועק בדממה להיות נקרא
אחרת.⁵

וייל מציעה כמבוא לצדק את ההימנעות משיפוטו של
האחר, מתיוגו ומהכפפתו לסדר היררכי. לא זאת בלבד,
אלא שלדידה על כל אדם להזכיר לעצמו, כי האדם
שעמו הוא משוחח, הוא שונה לגמרי וחורג לגמרי מכל
השיפוטים המוקדמים שההכרה המתייגת והמסדרת
עשויה להטיל עליו. במידה רבה, לדעת וייל, סמכות
השיפוט של ההכרה מסתיימת במציאות הפנימית של
האדם, הנושא אותה. האחר, לעומת זאת, הוא מסתורין
גמור. תמיד יוותר בו דבר-מה החומק מכל שיפוט.
הידיעה שכל אדם יכול לשפוט רק את עצמו ולא את
זולתו, וכי גם כל-זולת יכול להניח הנחות על עצמו
מבלי לחרוג אל האחר, ולהטיל עליו היררכיות מדומות,
היא תנאי מהותי לצדק. כמובן, יש טעם להרהר בדבריה
אלו של וייל בסימן ביקורת על מערכות הצדק בעולם,
ובכלל המשפט והחוק – כמציאויות היררכיות מראשיתן,
שנועדו להבטיח סדר חברתי. עם זאת, אותן מערכות
עצמן עשויות להימצא מסייעות להדרתם של בני אדם
בתוקף החוק, או מחמת דעותיו הקדומות של השופט.
וייל חזתה בעיניה במלחמת האזרחים בספרד ובאופן
המפלה שבו נהגה ממשלת-וישי במי שנמנעו מלסייע
להשררת השליטה הגרמנית בצרפת. הואיל ווייל שירתה
זמן קצר כלוחמת ברזיסטנס, יש להניח כי סיפורו של
ז'ן מולן (1899-1943) היה מוכר לה. מולן היה מנהל

מחוז, צרפתי-פטריוט, שסירב להפליל חיילים סנגליים ששירתו על אדמת צרפת – בביזה ובטבח-אזרחים, משום שידע שהעומדים מאחורי המאורעות-המדוברים היו חיילים גרמניים שנכנסו לצרפת (יוני 1940). הוא נתבקש על ידי הגרמנים לחתום על צו מעצר לחיילים. פירושו היה שליחתם למוות. הוא סירב, נעצר, אוים, ונשלח לתא כלא. הוא ביכר לחתוך את גרונו בשברי בקבוק ולא לחתום. חייו ניצלו. הוא אולץ לעזוב את תפקידו בממשל. לימים הפך לאחד ממנהיגיה של תנועת הרזיסטנס, והיה לנציג היותר-מובהק של הגולֶ'סטים (תומכי שרל דה-גול) בצרפת. באחריתו נתפס על ידי הגרמנים, עונה קשות, ונפטר מפצעיו כנראה בשעה שהוסע בין מתקני מעצר.⁶ כאשר כתבה וייל את דבריה ב-1942 אפשר כי ראתה לנגד עיניה את הדוגמא של מולן, כאדם שסירב לשלוח חיילים חפים מפשע אל מותם, רק על-שום היותם אפריקנים. חוק המדינה – והסדר ההיררכי שהוא כופה, אינם המילה האחרונה. צדק הוא עניין שוויוני ובלתי-היררכי. כדבריה: 'כל איש זועק בדממה להיות נקרא אחרת'. האתיקה והסולידריות בין בני-האדם כיחידים – קודמות לכל פוליטיקה. אדם מוכרח להתנגד לכל שיפוט היררכי של הזולת, גם כאשר החברה, בה הוא חי, מבקשת לדחוף אותו לבצע עוול; גם מוכנה לגמול לו על-כך ביד נדיבה.

הפעילה החברתית, החוקרת והאמנית הרב-תחומית, ויקי שירן (1947-2004), הותירה בעיזבונה שיר, נעלי ארץ ישראל, שמעבר ליגון הרב האצור בו, יש בו גם זעקה כלואה ומהדהדת, לא על ההדרה ההיררכית

6 ראו למשל: ז'אן-פייר עזמה, ז'אן מולן: מורד, מדינאי, לוחם, תרגם מצרפתית: יותם ראובני, הוצאת נמרוד: תל אביב 2005.

שננקטה כלפי מזרחים קשיים; אלא על ההדרה ועל היחס ההיררכי שלפעמים בני משפחה מגלים זה כלפי זה. שירן קובעת את שורשי התודעה ההיררכית לא בקבוצות השונות המרכיבות את חברת האדם, אלא מתריסה, כי הדרה, החרגה וזילות-האחר הן בעצם פעולות שאדם עלול להפעיל גם כנגד בני משפחתו, האנשים שלכאורה אמורים להיות האנשים הקרובים לו ביותר. והנה משנפער מרחק, ומשהלכה למעשה, מתחילים להתייחס לבן משפחה כחריג, או כמי שנועד לחיים חסרי-הישג, קשה מאוד לתקן אחר-כך את פני הדברים, משום שהנזק כבר נעשה. גיבורתה של שירן היא דודתה המנוחה שרינה, אחות אמה, וכך היא כתבה אודותיה:

דודתי שרינה התגוררה במרתף בכרם התימנים /
לא מבקשת חסדים מאיש. בעלה מוריס הצולע
הציע / שתכתוב לאחינית ממילנו. אולי תעזר /
הלא זו בת אחותה פופו שהתעשרה. / במשך
שבוע שרינה לא דברה עד שהצחיק אותה, ואמר /
קורי עפביש יצמחו בפיה. האמת שנבהלה.
אחת לשבוע עונדת שרינה את מחרזת
הפנינים / נוסעת לבקר את אחותה ויטוריה /
מביאה פטרוזיליה טריה, שלא יגידו שבאה בידיה
ריקות / יושבת בדיוק שעה, שלא תהיה לטרח /
לא פותחת פה, אין לה מה לספר, רק ביציאה
אומרת / בשבוע הבא אני מחכה לכם אצלי,
תבואו לבקר ואמי, נבוא, נבוא, ולא באה.
כשמוריס הצולע חלה לא הגיעה אלינו שמונה
שבועות ואמי אמרה, מחר אני / הולכת לפרמל
גלך לראות אותה. / ברחוב הקצבים צריה לקפוז

מַעַל שְׁלוּלִיּוֹת מַיִם וְדָם / בְּתוֹכָן שְׁטִיִּם גְּרוֹנוֹת
 תְּלוּשִׁים וּבְצֻדָּיו הִיבְשִׁים / הַמּוֹן נּוֹצוֹת מִתְעוֹפּוֹת
 מַעֲצָמָן, לַעֲבֹר אֶת רְחוֹב הַקֶּפֶה / הַמַּצְטַלֵּב עִם
 רְחוֹב הַעֲדָשִׁים וְשָׁקִיו הַגְּדוּשִׁים מִיַּי קִטְנִיּוֹת /
 לַעֲמֹד עַל יַד מוֹכֵר הַפּוֹל וְלִסְפֹּר שְׁלֹשָׁה בְּתִים
 יְמִינָה עַד פֶּתַח בֵּיתוֹ שֶׁל / חֶכֶם עֶזְרָא. כִּכָּה הִגְעָנוּ.
 שְׂרִינָה יֹשְׁבָה עַל כֶּסֶּא עֵץ וְצִדּוּדִית פְּנִיָּה
 מוֹרֶמֶת כָּלֶפֶי הַתְּקֶרֶה / כְּשֶׁנִּכְנְסָנוּ הַשְּׁפִילָה מִבֶּט
 אֶל נַעְלִינוּ / לֹא יָדַעְתִּי שָׁזָה אֶתֶם, מוֹרִים גּוֹסֵס.
 יוֹתֵר לֹא אָמְרָה.

כַּעֲבֹר חֲמֵשׁ שָׁנִים / מִשְׁהֲגִיעַ תּוֹרָה לְגֶסֶס עַל
 הַמָּטָה חֲזָרְתִּי לְבִקְרָה / הִבֵּאתִי עוֹגִיּוֹת וְאַרְזֵי מָטָן /
 מְאוֹרֵר יֶשֶׁן וּפְרָחִים / שְׂרִינָה שְׂכָבָה חוֹרֶת נוֹעֲצָת
 מִבֶּט מְזֻגָּ / אֶל הַחֲלוֹן הַמְּסוּגָּ בְּקִיר מִרְתֶּפֶה. /
 הַתִּשְׁבָּתִי עַל הַכֶּסֶּא לִיד הַשְּׁלָחַן הָעָגֹל / וְהַתְּבוֹנְנָתִי
 כְּמוֹהָ אֶל נַעְלֵי הָעוֹבְרִים בְּרְחוֹב / עַד שֶׁהִחֲשִׂיהָ.
 זֶה מֶה שָּׁאֲנִי וּמוֹרִים עֲשִׂינוּ כָּל הַיָּמִים / אָמְרָה
 שְׂרִינָה בְּקוֹל סְדוּקָּ / וְהִשְׁתַּתְּקָה. יוֹתֵר לֹא שִׁמַּעְתִּי
 אֶת קוֹלָהּ.

דוֹד מוֹרִים מִת מִמְחֶלֶת מַעִים / דוֹדָה שְׂרִינָה
 מִרִּמְטִיזִים בְּרַגְלִים / נוֹפִי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיוּ עֲבוּרִם
 נַעְלִים / כְּשֶׁמַּדְבְּרִים אֶתִּי עַל שִׁירָה / אֲנִי מְבִיאָה
 תָּמִיד אֶת דּוֹדָתִי שְׂרִינָה / בְּתוֹר דְּגָמָה / וּמִקְלָלָת
 בְּשִׁקְט.⁷

השיר הוא יד לזכר דודה ביישנית-שתקנית, שהתגוררה
 עם בעלה הצולע מוריס במרתף בכרם התימנים. במשך

7 ויקי שירן, "נעלי ארץ ישראל", שוברת קיר: שירים, הוצאת עם
 עובד: תל אביב 2005, עמודים 50-51.

שנים, הייתה הדודה טורחת לבקר את אחותה מבלי שאחותה (אם המשוררת) גמלה לה בביקורים בביתה. שרינה התביישה לבקש עזרה מכל סוג, לרבות מבני משפחה שהתעשרו. עצם הרעיון לעשות כן החריד עליה את עולמה.

רק כאשר שרינה לא הגיעה לבקר את אחותה ויטוריה שמונה שבועות, הגיעו האם והבת להכרעה, שמשוהו בטח אירע, ויצאו לבקרה בביתה שבכרם. הן מגלות כי מוריס גוסס. חמש שנים אחר-כך, כשמגיע תורה של שרינה לגסוס, חוזרת האחיינית לבקר אותה בדירת-המרתף שעל יד רחוב הקצבים; היא מתבוננת בדודתה, המאריכה להתבונן בחלון המסורג שדרכו נשקפים נעלי האנשים החולפים למעלה ברחוב. שנים-על-שנים של נוף-דירה, שהתמצה בתנועת נעלי האנשים החולפים למעלה ברחוב. שנים-על-שנים של שתיקה, ביישנות, אי-בקשת עזרה. שנים-על-שנים שבמהלכן בנות-המשפחה יכלו להביע עניין בשרינה, להתערב, להפוך את חייה ואת חיי מוריס לטובים יותר, ובכל זאת נמנעו מכך והעדיפו לא לדעת. והנה, רק על ערש דווי מגלה האחיינית את האמת על אורח חייה של דודתה הגוססת, אלא שכבר מאוחר ותמיד יישאר מאוחר. היא מגלה שהעלימה ממנה עיניים כל חייה (אולי בהשפעת היחס ההיררכי שבו זיכו הוריה את דודתה השתקנית-ביישנית; החיה בעוני ובדלות). לכן – אולי חותמת שירן את השיר במלים: 'פְּשֵׁמְדִּבְרִים אֲתִי עַל שִׁירָה / אֲנִי מְבִיאָה תְּמִיד אֶת דּוֹדָתִי שְׂרִינָה / בְּתוֹר דְּגָמָה / וּמְקַלֶּלֶת בְּשֶׁקֶט'. שירה לדידה לא צריכה ליפות את המציאות; ולא אמורה (לפחות לא כתפקיד ראשי) לרומם את תודעת המשורר וקוראיו אל נוכחות-השגב. שירה, לדידה, צריכה להפוך-תודעות, לפקוח עיניים שהשתכנעו להתעוור מרוב אי נכונות להכיר במצוקתו

של הָאֲחֵר. שירה ובכלל אמנות, צריכות להוות מסד להתערבות בחיים, כדי שאנשים לא ימותו שכוחים ונידחים. ויקי שירן, שמקללת בשקט, מקללת את כשרון ההתעלמות, ההתנכרות, והסבת הגב של בני אנוש מבני אנוש אחרים, לעתים אלו שהיו אמורים להיות הקרובים להם ביותר ולא זכו מעולם. השיר אינו מציע תיקון של העוול. הוא עומד על העוול. הוא מעמיד את קוראיו על המאמץ הגדול שכל אחת ואחד צריכים לעשות על מנת להימנע מתודעה היררכית בחיים היומיומיים. עם זאת, האדם מוֹעֵד לעולם. אף אני בוחר לסיום לקלל בשקט: "נִדְפְּקֵנוּ בְּעוֹלָם!" ובכל זאת, לא הקללה עיקר, אלא אם כן, ממש כמו ברכה, היא מביאה את האדם לידי מעשה; לידי פעילות למען עולם היררכי פחות ושוויוני יותר.